

Теоретичний арсенал європейської промислової інтеграції

Євгеній Мачок¹

АНОТАЦІЯ. У даній статті досліджено ключові теорії європейської промислової інтеграції, проводиться їх порівняльне співставлення. Проведено детальний аналіз основних підходів до вивчення та пояснення інтеграції промислових комплексів країн-членів Європейського Союзу та описано основні принципи наступних концепцій: функціоналізм, федералізм, функціональний федералізм, транзакціоналізм, нефункціоналізм, конфедералізм, теорія інтернаціонального режиму, теорія взаємозалежності, система погодження, теорія динамізму європейської промислової політики, інтеграверменталізм, теорія багаторівневого управління, теорія політики мереж, державоцентризм, неінституціоналізм, компаративізм та інші. Ожержані результати можуть бути використані в якості теоретичного базису для проведення подальшого дослідження промислових політик країн-членів Європейського союзу, їх конвергенції в контексті формування спільного європейського народногосподарського комплексу та процесу інтеграції країн Європи.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: європейська інтеграція, конвергенція промислових політик, функціоналізм, федералізм, конфедералізм, інтеграверменталізм, транзакційні витрати.

Вступ

Однією з цілей формування будь-якого інтеграційного об'єднання є мінімізація видатків. Саме теорія зменшення транзакційних витрат була важливим фактором розвитку економічної інтеграції і в Європі, оскільки основний товарообіг країн – членів Євросоюзу відбувався з іншими членами угруповання, зменшення транзакційних витрат повинно стимулювати розвиток основних галузей промисловості та позитивно відобра-

¹ Мачок Євгеній Вікторович – асистент кафедри міжнародної економіки ДВНЗ «КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ВАДИМА ГЕТЬМАНА». Основні напрямки наукових досліджень: інтегративні промислові політики Європейського Союзу; сучасні механізми реалізації промислових політик ЄС в умовах економічних трансформацій; конкурентні переваги економічних суб'єктів Євросоюзу в умовах глобалізації та регіональної інтеграції; інституціональне забезпечення та чинники динамізації економічного розвитку країн – членів ЄС; проблеми формування спільного європейського економічного простору.

зитись на конкурентоспроможності промислових комплексів країн-членів євроінтеграційного угруповання на глобальних ринках. Тому ця теорія широко використовувалась економістами для пояснення будь-яких інтеграційних потягів як на території Європи, так і на інших територіях планети. Відміна багатьох формальностей у міжнародній торгівлі, в тому числі і митних процедур, запровадження основних свобод ЄС, представлення загальноєвропейських інтересів на глобальній політичній та економічній арені, все це додавало позитивних аргументів на захист теорії зменшення трансакційних витрат на перших етапах.

Але інтеграційний вектор європейського розвитку потребував більш детального та неординарного підходу до вивчення теоретичного підґрунтя та моделі розвитку інтеграційних країн. Унікальність цього об'єднання представлена, насамперед, кількістю його учасників та неоднорідністю їх політичних, економічних та соціальних структур. До того ж, згідно Декларації Шумана, об'єднувались нації, між якими століттями точилась ворожнеча, отже складність пошуку компромісів закладена ще в основу. Актуальності даному дослідженню додає той факт, що об'єднання націй-держав почалось з промислового напрямку, шляхом створення ЄСВС, яке об'єднувало ключові індустріальні галузі.

Зацікавленість учених у галузі теоретизування інтеграційних процесів також приваблював той факт, що не була окреслена мета, відсутні чіткі механізми функціонування, інституціональне забезпечення та той факт, що, по суті, економічне об'єднання створювалось державницьким шляхом зверху.

Усі ці обставини робили унікальним процес створення гомогенного політичного, економічного та соціального середовища, що формувалось унаслідок створення нового економічного союзу буржуазних націй. Часта зміна євроінтегративного вектора та плутанина плюралізму бачень майбутнього об'єднаної Європи, відсутність чіткої схеми побудови союзу та нечітка концептуальна основа формування європейського об'єднання, що базувалась на припущеннях та здогадках різних політиків, обумовила розвиток наукових течій, що намагались концептуально пояснити та спря-

мувати у вірному напрямі загальноєвропейський інтеграційний процес.

Функціоналізм

Зміст функціоналізму полягає у поясненні, чому колективні дії, функціонально пов'язані напрямками співробітництва, є кращим вибором, ніж однобічні акти державної влади. Націоналізм та міжнародна анархія використовуються як джерела поділу світової спільноти на конкурентні територіальні групи, перешкоджаючи створенню «працюючої промислової системи світу», метою якої є покращення суспільного добробуту. На думку Девіда Мітрени, «мир не буде захищений, якщо ми створимо поділ світу»². Функціональний метод, який він запропонував — це не примусове міжнародне створення суспільства, сконцентрованого на вирішенні людських конфліктів та задоволенні основних потреб добробуту через співвідношення «рівно-працюючої доцільної технократії», що переступило б будь-які догматичні територіальні міркування або, як визначав Пентланд «засдрість, яка викликає розбіжності національної державної системи»³. У своїй роботі Мітрени декларує себе як категоричний соціолог та вважає своєю метою уникнення нормативної догми у створенні рекомендацій для майбутнього суспільного управління. Для нього відправним пунктом має бути не питання про досконалу форму міжнародного суспільства, а те, які мають бути його життєво важливі функції. Мітрени вважав, що громадяни поступово тяжіють до спільного духу, що створений функціонально специфічними міжнародними установами, присвяченими задоволенню потреб добробуту. На рівні індивідуальних осіб це означає, що творче об'єднання у вирішенні проблем пропонує вивчення ситуації, в якій учасники поступово позбуваються ірраціональних націоналістичних імпульсів у напрямі самоорганізації духу співробітництва. Пов'язаний з цим детально розроблений процес розвитку — це поняття промислової

² D. Mitrany, *A Working Peace System*, Chicago: Quadrangle, 1966, p. 68.

³ C. Pentland, *Intrnational Theory and European Integration*, London: Faber and Faber, 1973, p. 70.

інтеграції, в зв'язку з чим країни розвивають більше усвідомлення взаємних потреб та інтересів і готові бути лояльними до нових наднаціональних установ.

Основа функціоналістських підходів полягає у поступовому вирішенні проблем нових установ, які перерозподіляють функціональне навантаження, а також необхідність досягнення консенсусу відносно ієрархії функцій та обов'язків. Наступний логічний крок включає розвиток спільної взаємодії між особами та між організаціями, які показують функціональне перетворення міжнародного суспільства та виникнення почуття єдиної співдружності.

Формування спільної європейської промислової політики, на думку Мітрени, відбувається шляхом наділення наддержавних організацій функціями адміністрування промислових процесів у ЄС. Згідно цієї теорії, наділення наднаціональних організацій додатковими функціями, тобто обов'язками та повноваженнями у промисловій сфері, обумовлює конвергенцію промислових політик країн-членів інтеграційного угруповання, а не навпаки. Таким чином, конвергенція відбувається під тиском наднаціональних структур та за їх сценарієм, а не по власній траєкторії. Інтеграційний процес породжує нові інституції, а останні через надання їм наднаціональних функцій своїми універсальними підходами спричиняють конвергенцію економічних загальом та промислових політик зокрема.

Девід Мітрени вважає, що саме угоди між промисловими компаніями являються ключовим елементом функціональної теорії, оскільки взаємодія промислових компаній відображає розуміння спільного інтересу між різними учасниками інтеграційного процесу та демонструє схильність європейських суб'єктів господарювання до не примусових засобів раціонального розподілу функцій. Функціоналісти розглядають промислові кооперативні угоди як життєво необхідні для формування євроінтеграції.

Загалом, функціоналісти скептично відносяться до можливості формування та проведення спільної європейської промислової політики, оскільки Мітрени розглядав ідею Європейської наддержави з максимальною підозрою через усвідомлення її нездатності сформувати безконфліктну транснаціональну систему.

Функціональний імператив, як основний закон, що регулює еволюцію європейського інтеграційного процесу, заперечує невідворотність конституційних потреб і фіксованого поділу на функціональну і політичну системи, натомість зосереджується на проблемах, які, хоча і не можуть реально ігноруватися, але й не можуть бути вирішені жодним урядом самостійно. Загалом, у своїх дослідженнях процесів інтеграції Д. Мітрени ставив питання не про форму ідеальної міжнародної спільноти, а про її важливі функції. Функціоністи бажали пояснити чому колективні дії у специфічних сферах, які є спільними, являються більш результативними, ніж односторонні дії країн-членів.

Федералізм

У післявоєнний час всі обставини у Західній Європі відповідали таким, що в минулому вели нації до утворення федерації, оскільки таке рішення ставало способом розв'язання багатьох проблем. У той же час таке втручання у екзогенні уряди потребувало особливого ідеологічного підґрунтя. Оскільки ідея об'єднання передувала ще до початку другої світової війни, у поствійськовий час вона набула ще більшої актуальності як з практичної, так і з емоційної сторони.

Остаточним імпульсом для об'єднання Європи був шок від суїцидальних наслідків націоналізму. Федералісти не сприймали національну державу як пріоритетний факт існування, а скоріше як історичний випадок, тому пропонували замінити останню раціональним федеральним розвитком. Прихильники цього напрямку вважали, що федеральне об'єднання самостійно може гарантувати принципи свободи та демократії на всьому європейському континенті та проводити чітку європейську промислову політику. Слідуючи цій лінії аргументів, відмова від суверенітету виглядала краще, ніж об'єднання Європи на тлі її морального та матеріального банкрутства. Загалом, із вчення функціоналістів можна зробити висновок, що реальна причина інтернаціональної анархії закладена в абсолютній незалежності національних держав, що є джерелом політики примусу на міжнародному рівні та політики тоталітаризму

на національному рівні. Зокрема Спінеллі вважав, що національні держави стали компасом, який не вказує правильний напрям⁴. Виходячи з цих тверджень, перед Європою стояв вибір між федералізмом (формою демократичного миру та стабільності, що необхідне для промислового розвитку європейських країн за спільним вектором та перехід до проведення спільної європейської промислової політики) та анархією (формою міжнародної ворожнечі, дивергенції промислового розвитку та розвитку військового промислового комплексу для підготовки націй до нових міжусобиць).

Федералісти постійно наголошували на неспроможності держав запровадити нові методи публічної влади на кризі регулювання індустріального розвитку. Глибинна внутрішня криза змушувала національні уряди подивитись на наддержавний уряд, як на засіб вирішення актуальних правових та економічних проблем. В основі критики національних урядів лежала мета проведення загальноєвропейської поствоєнної промислової політики, яка відкриє набагато ширші горизонти та дозволить сформуванню конкурентоспроможний на глобальному рівні промисловий комплекс Європи. Більшість федералістів підтримували погляди Спінеллі щодо неможливості часткового обмежено-конфедераційного партнерства європейських націй. Згідно тверджень федералістів, промислова політика єдиної Європи повинна базуватись на європейській конституції, яка представляла б інтереси європейської спільноти та не залежала від короткострокових національних інтересів.

Модель федерально-державних відносин була більш подібна на дуалістичну модель класичного федералізму, яка потребувала конституційного розподілу обов'язків між промисловими політиками країн та органів наддержавного управління. Федераліською концепцією промислової інтеграції передбачалося, що держави-учасники будуть відмовлятися від національного суверенітету на користь федеративного устрою. Оскільки націоналізм протягом століть вкорінився у національній політиці та став радше константою, ніж спірним питанням, виникла дилема об'єднання націй.

⁴ A. Spinelli, 'European Union and Resistance', *Government and Opposition*, April-July 1967, pp. 321-329, quoted in G. Ionescu, *The New Politics of European Integration*, London: Macmillan, 1972, p. 2.

Рішення проблеми прийшло від Спінеллі, який запропонував стратегію, що ґрунтувалась на кампанії суспільного переконання у необхідності створення федеративної конституції. Ця конституція повинна була ґрунтуватись на Декларації основних прав людини, деяких принципах Лігі Націй (пізніше – ООН), демократичних інституцій та принципах розподілення влади. Вважалося, що збалансована структура національних та федеративних повноважень, заснованих на принципах подвійного федералізму, збереже національну самодостатність та ідентичність, зберігши тим самим демократичність влади. Таким чином, федералісти вважали, що федерація повинна мати обмежені, але реальні повноваження у сфері проведення промислової політики, але опиратись на інтереси кожної країни та місцеве законодавство. Ключовою ідеєю федералізму являється судження, що федеративний – це єдиний демократичний союз, який може створити владу закона серед націй. І хоча перше реальне випробування ідеї створення Європейської федерації відбулось згідно Конвенції Гаагського Конгресу 1948 р., кінцевий «продукт» у вигляді Європейської Ради не виправдав очікувань прихильників федералізму.

Функціональний федералізм

Саме через спад федералізму та відсутність об'єктивної можливості проведення спільної промислової політики за федераліськими сценаріями, набуває популярності так званий «функціональний федералізм» Ж. Моне. Будучи переконаним федералістом та залучивши деякі функціоналістські напрями, Моне представив інтегровану філософію формування влади об'єднаної Європи. Суперечка між ключовими тезисами федералізму та функціоналізму породила судження, що європейські країни не можуть об'єднати свої інтереси та проводити спільну промислову політику лише шляхом прийняття загальних законодавчих норм. Федералістів критикували за те, що вони були прибічниками негайних змін та формування спільної європейської промислової моделі шляхом підпису одного договору.

Піддавались критиці судження Спінеллі про те, що закінчення другої світової війни свідчить про відме-

рання національних держав. Федералізм, основи якого копіювалися з моделі США, не враховував основних постулатів функціонального градуалізму та був абстрагований від того факту, що у Європі, на відміну від США, вже сформовані нації, між якими протягом століть панувала ворожнеча. Більшість прихильників функціонального федералізму, таких як Белофф, Альбертіні та ін., вважали, що федералісти помилялись у своїх поглядах на модель США як на перспективну аналогію⁵, оскільки федеральна концепція Європи не враховувала, що її бачення не являються головною метою для достатньої кількості європейців та не змогли завоювати підтримки достатньої кількості політичної еліти.

Справді, федералісти стверджували, що інститут парламентської демократії був надто тісно пов'язаний з політичною культурою Європи, тому і був адекватно сприйнятий як на державному, так і на загальноєвропейському рівні. Саме федералісти вперше наголосили на вагомості зв'язку між ідеєю офіційної європейської конституції та демократичною легітимністю передбаченого федеративного устрою, заснованого на принципах часткової автономії та варіативності, а також дворівневій системі правління.

Трансакціоналізм

Одна з найбільш емпірично обумовлених концепцій євроінтеграційного промислового розвитку – трансакціоналізм. Трансакціоналісти вважали, що європейську інтеграцію необхідно розглядати в контексті наступних понять: «досягнення відчуття спільності» традицій та інституцій, «довгостроковість співіснування» та «мирні трансформації»⁶.

Деутц та Пентланд вважали, що політична інтеграція, а також, як наслідок, нова, заснована на мирі та безпеці, міжнародна система, може бути досягнута шляхом взаємних угод, злиття культур та покращення

⁵ R.D.Putnam, «Diplomacy and Domestic Politics: The Logic of Two-level Games», *International Organization*, 42, no. 3, 1988, pp. 427–460.

⁶ K. W. Deutsch, *Nationalism and Social Communication: An Inquiry into the Foundations of Nationality*, 2nd edn, Cambridge, MA: MIT Press, 1967, p. 174.

соціальної свідомості для зміни відношення та поведінки окремих громадян та сприяння поступовому формуванню колективної свідомості.

Одним з найважливіших факторів інтеграції трансакціоналісти вважали соціальну свідомість, оскільки націоналізм та соціальна комунікація залежать від історичного процесу соціальної освіти, оскільки люди, як правило, кілька поколінь формують усвідомлення приналежності до певного народу. Тому, при проведенні економічного співробітництва між європейськими країнами у промисловій та супутніх сферах, важливі не самі угоди, а комунікація.

Особливої уваги заслуговує поняття «мирна трансформація». Промислова інтеграція не може відбуватись без постійного пошуку компромісів між суперечливими інтересами країн-членів євроінтеграційного угруповання. На думку трансакціоналістів, забезпечення гарантій мирного співіснування та індустріального розвитку являється необхідною складовою промислової інтеграції.

Деутц не розглядав інституціональний устрій інтегративного угруповання, він вважав, що процес інтеграції буде обумовлювати формальні процеси інституційних змін, а часткове об'єднання різних сфер почне розвивати відчуття спільності, заснованого на високому рівні ідентичності націй, загальних цінностях та системі переконань.

Оскільки більшість концепцій промислової інтеграції базуються на раціональному зближенні цілей, пошуку компромісів та недопущенню конфлікту інтересів, трансакціоналізм розглядає ідею формування єдиного народу та розвиток взаємовідносин між його членами як єдиний можливий шлях формування та довгострокового існування інтеграційного об'єднання. Трансакціоналісти не розглядають промислову інтеграцію як перерозподіл функцій та відповідальності, створення єдиного центру прийняття демократичних рішень, а швидше, як діалектичний процес структуризації громадських відносин у рамках системи загально визначених та формально затверджених законів.

У цілому, плюралістичний підхід трансакціоналістів до промислової інтеграції і мирного створення міжнародних політичних громад представляв собою спробу подолати атмосферу політичного реалізму в епоху до-

мінування політичного суперництва наддержав і гострого політичного протистояння між капіталістичними і комуністичними цінностями.

Неофункціоналізм

Неофункціоналізм часто помилково пов'язують з функціональним федералізмом, який використовується для пояснення поступового характеру підходу Моне до європейської промислової інтеграції. Неофункціоналізм розвивався пізніше вищеперерахованих концепцій та увібрав від функціоналізму центрованість транснаціональних промислових суб'єктів, а від федералізму центральні установи, але доповнив концептуальні уявлення деякими принципами та цінностями транснаціональної взаємодії і регіональними моделями інституціонального потенціалу та колективного прийняття рішень. На відміну від функціоналізму, де вважалося, що адміністрація має суттєву перевагу над політикою, неофункціоналісти об'єднують ці поняття. Частковий відхід від функціоналістських концепцій зробив Хаас під впливом біхевіористичної політичної науки. В подальшому неофункціоналісти розглядали процедурні механізми як вирішальні, у той час, як ідея соціально-психологічного консенсусу, пов'язана з філософією міжнародного функціоналізму Мітрени, не розглядається як структурна передумова для передачі повноважень щодо прийняття рішень на новий регіональний центр.

Важливою складовою неофункціоналізму вважається ідея меншої поляризації суспільства, як наслідок соціалізації еліти: процес, у якому впливові особистості, що приймають політичні рішення щодо різних національних умов, навчилися працювати один з одним у рамках більш великої системи управління⁷. Таким чином, промислову інтеграцію необхідно розглядати через трансформацію процесу бюрократичного взаємопроникнення у домінуючі методи роботи регіональної політичної системи. Неофункціоналізм пояснює, що у функціонально, або політично пов'язаних сферах різні учасники переносили свою увагу на спільні дії до то-

⁷ F.W.Scharpf, «The Joint-decision Trap: Lessons from German Federalism and European Integration», *Public Administration*, 66, no. 3, 1988, pp. 239–78.

го, як їх компетенції стануть розмитими, а дії будуть дублюватись та співіснувати⁸. Згідно неофункціонального підходу, поступово буде відбуватись зближення вимог між національними урядами і зростатиме схильність до подальших інтеграційних дій, що сприятиме формуванню нової центральної влади.

Загалом, неофункціоналізм базується на наступних постулатах: високий рівень соціалізації еліти, спільні заходи лобювання спільних інтересів, надання Єврокомісії права законодавчої ініціативи, участь національних урядів у переговорному процесі на європейському рівні, посилення представлення інтересу широкої громадськості та абстрагування від ідеології у політиці. Загалом неофункціональна концепція не суперечить висновкам Монне та Хааса, адже функціональна промислова інтеграція вимагає плюралізму.

Згідно тверджень Хааса, кінцева мета промислової інтеграції – нове політичне суспільство, по аналогії з наднаціональною плюралістичною формою правління, в рамках якої конкретні політичні сили та країни проявляють лояльність та виконують всі нормативні акти центральноєвропейських інституцій, беручи на себе, по суті, лише частину виконавчих функцій у проведенні промислової політики⁹. Інший представник течії Ліндберг окреслює кінцеву мету промислової інтеграції як законодавчу систему, створену для розв'язання конфліктів та прийняття рішень, які будуть авторитетними для всіх учасників євроінтеграційного процесу¹⁰. На думку Харрісона, інтеграційний процес повинен сформувати саморегуляцію плюралістичного суспільства, стабільність та цілісність якого базується на взаємній перебудові між групами слідуючи прийнятим нормам¹¹. Загалом, як вважав Р.Джонс, функціоналісти розглядали наднаціональні структури як такі, на які поступово перекладатимуться функції національних урядів, а неофункціоналісти впевнені, що уряди країн-членів євроінтеграційного угруповання повинні відігравати ключову роль у промисловій інте-

⁸ Haas, *Beyond the Nation-State*, p. 35; quoted in Taylor *Concept Community*, p. 87.

⁹ Haas, *Beyond the Nation-State*, p.35; quoted in Taylor *Concept Community*, p. 87.

¹⁰ Lindberg, *Political Dynamics*, p. vii.

¹¹ R. Harrison, «Neo-functionalism», in Groom and Taylor (eds), *Frameworks for International Co-operation*, p. 5.

грації, а кооперацію використовувати для усунення конфліктів¹².

Оскільки немає єдиного судження неофункціоналістів щодо мети промислової інтеграції, можна зробити висновок, що створення нових наднаціональних інституцій, які не лише візьмуть на себе деякі функції національних урядів країн-членів інтеграційного угруповання, а й породять нові, до того не відомі обов'язки та відповідальність. Тому складно прогнозувати мету інтеграційного вектора в Європі.

Конфедералізм

Конфедералізм, як теорія європейської промислової інтеграції, передбачає утворення договірною союзу держав, учасники якого добровільно вирішили об'єднуватись шляхом підписання певних угод та домовленостей. Договір про створення конфедерації виконує роль конституції для об'єднаних країн. Створені конфедеративні органи не мають наддержавного статусу, як це було у федералізмі. Згідно вчень Дучацека та Форсіса, мета конфедерації – встановити винятковий порядок союзності між державами, не позбавляючи їх державності¹³. Тези іншого прихильника конфедералізму можна підсумувати наступним чином: країни члени євроінтеграційного угруповання об'єднують свої промислові політики заради досягнення спільної мети.

Конфедеративний підхід до вивчення процесу європейської промислової інтеграції обумовлений складними міжурядовими домовленостями між суверенними національними державами, а також намаганням пристосувати різні інтереси країн-учасниць до співпраці на взаємовигідних умовах, що не загрожує національним інтересам. Такий погляд не бере до уваги правову динаміку інтеграційного процесу конституціоналізації цих угод. Особливо добре демонструє цю точку зору факт необхідності згоди всіх учасників на перегляд договорів.

¹² Чужиков В.І., Теорії європейської інтеграції (сучасний аспект)// Європейський Союз та Україна: Матеріали Міжнар. наук-практ. конф. 17 черв.2001р. / Відп. за вип. В.І. Чужиков. – К.: КНЕУ, 2004. – С. 34–39.

¹³ Forsyth, «Political Theory of Federalism», p. 40.

Слід зазначити, що конфедералізм має багато недоліків: право вето згідно Люксембургського компромісу, який має вирішальний вплив на процес переговорів (у випадку, коли держави опиняються в меншості); Європейський Парламент, який, з одного боку являється проявом демократичності ЄС, але, з іншого боку, йому не вистачає влади у сфері законотворчого процесу, ЄП можна охарактеризувати у вигляді фрагментарного громадського органу правління, члени якого можуть направляти свої претензії до інших органів та установ ЄС.

Теорія інтернаціонального режиму

Багато науковців виділяють міжнародні порядки як окрему теорію промислової інтеграції Євросоюзу. Сам термін «міжнародний режим» (порядок) був використаний ще у 1975 р. для опису безлічі взаємних очікувань, правил та регулювань, планів та фінансових зобов'язань, які були прийняті групою держав. На думку Джервіса, Кеохана, Тейлора та ін., міжнародний порядок — це причинна і нормативна форма переконання прийняття міжнародних проблем¹⁴. У цій теорії наголос робиться не на офіційному шляху співпраці на міждержавному рівні, а на конкретні інтереси, хоча міжнародний режим, або порядок, розглядається як форма співпраці, яка відображає не коротко-, а довгострокові інтереси націй.

Ключовим питанням цієї теорії являється оцінка всіх альтернатив інституційних механізмів, що можуть вплинути на прийняття рішення у сфері промислової політики. Тому ця концепція залишається зручною, але розпливчатою для того, щоб охопити всі прояви. Інституціоналісти, такі як Юнг, Кокс та Краснер вважають, що існують певні явні та неявні принципи, норми, правила і процедури, завдяки яким економічні суб'єкти приймають певні рішення та беруть участь у європейській регіональній моделі поділу праці¹⁵. Ін-

¹⁴ R.O.Keohane, «Neoliberal Institutionatism: A perspective on World Politics», in R.O.Keohane (ed.) International Institutions and State Power: Essays in International Relations Theory, Boulder, CO: Westview Press, 1989, p. 4.

¹⁵ R.W.Cox, «Social Forces, States and World Orders: Beyond International Relations Theory», Millennium, 10, no. 2, 1981, p. 128;

ституціоналісти також виходять із судження, що світ складається з раціональних корисливих суб'єктів, дії яких обумовлюються егоїстичними інтересами. Тому розвиток європейської інтеграційної індустріальної моделі необхідно розглядати в контексті варіативності інтересів промислових суб'єктів.

Оскільки Європейський Союз являє собою дуже фрагментовану систему політичних взаємодій, які розглядаються як єдиний міжнародний режим, досить важко використовувати інституціональний підхід для опису складного процесу формування спільної європейської промислової політики. Євросоюз не можна також розглядати як сукупність різних міжнародних режимів, оскільки державницький шлях формування інтеграційного угруповання суттєво посилив взаємозалежності інституцій країн – членів ЄС.

Теорія взаємозалежності (Інституціоналізм)

Термін взаємозалежність був запропонований, як аналітично більш відповідний термін, ніж інтеграція, частково як результат невиконаних цілей політичного об'єднання в середині 1960-х років, частково через ускладнення світової політичної і економічної системи і подальшого збільшення кількості чиновників.

Інтеграційна теорія взаємозалежності являє собою трансформовану концепцію Левіафана, на думку якого, нації утримуються від війни з сусідом лише в тому випадку, якщо мир їм більш корисний, ніж війна¹⁶. Це судження було переосмислене Томасом Хобсом, який намагався пояснити інтеграційні процеси в Європі. Він дійшов висновку, що співробітництво, яке дає поштовх промисловій інтеграції, базується на отриманні користі кожного з учасників¹⁷. Як наслідок, успіх одного суб'єкта інтеграції на пряму залежить від успіху партнера. Таким чином, теорія взаємозалежності дозволи-

P. Willets, *Transactions, Networks and Systems*, in A.J.R. Groom and P. Taylor (eds), *Frameworks for International Co-operation*, London: Printed, 1990, p. 202.

¹⁶ J. Peterson, «Decision-making in the European Union: Towards a Framework of Analysis», *Journal of European Public Policy*, 2, no.1, 1995, pp. 69–93.

¹⁷ Marks et al., «European Integration from the 1980s», p. 372.

ла осмислити інтеграційний процес в Європі з іншого боку та відвернула увагу від перерозподілу функцій, відповідальності та повноважень, ієрархії інституцій в євроінтеграційному угрупованні. Ця теорія пояснила природу інтеграційних спрямувань на макро- та мікро-рівнях.

Крім того, теорія взаємозалежності була передвісником концепції багаторівневого управління та загострила увагу на розгляді комплексної проблеми багатьох керівників. Оскільки більшість концепцій європейської промислової інтеграції не дають чіткого прогнозу подальшого розвитку інтеграційних процесів, теорія взаємозалежності звертає увагу науковців на дослідження наднаціоналізму та часто вузькі за змістом інституціональні проблеми.

Але взаємозалежність можна розглядати лише як одну сторону медалі, з іншого боку, принципи і практика автономності національних політичних влад. Взаємодія між автономією влади та взаємозалежністю промислових суб'єктів на внутрішньоевропейському рівні обумовила багатократну гнучку рівновагу. Відсутність бажання спростити неминучу реальність, що базується на незакінчених процесах, що часто створюють непередбачені наслідки, проблему, яка стикається з підходом взаємозалежності, значить, що це первинно базується на горизонтальних взаємодіях, чії безпрецедентні результати – тобто процес регулювання політичної арени, де застосовується спільна дія – базується на сукупності державних правил, які досягаються спільними рішеннями, але застосовуються вертикально до внутрішніх порядків держав. Загальна думка протягом 1970-х рр. полягає в тому, що держави прагнули протидіяти розвитку загальних правил (зміцнення режиму), які зменшували їх дієздатність, аби управляти інтеграцією, зважаючи на події в ширшій міжнародній політиці та економіці¹⁸. Теорія взаємозалежності відводить місце політиці Співдружності в ширшій плюралістичній перспективі постіндустріальних стосунків, поки відволікається увага від структурованого аналізу ієрархічних концепцій інтегральної системи до набагато більш поширеної і фрагментованої

¹⁸ D. J. Puchala, 'Of Blind Men, Elephants and International Integration', *Journal of Common Market Studies*, 10, no. 3, 1972, p. 271.

структуру Європейської політичної координації, між-національного коаліційного утворення і регіонального економічного управління.

Система погодження (Неоінституціоналізм)

Одним з найвідомішим критиком євроінтеграційних моделей був Д. Пучала, який вважав, що жодна модель не описує явище інтеграції з повною точністю, тому що всі зразкові моделі представляють зображення того, яка інтеграція мала бути замість того, яка вона реально є. Він чітко підкреслив, що ніхто не має жодної можливості знати де і як буде закінчуватись сучасна промислова євроінтеграція¹⁹. Пучала залишався прихильником того, що в міжнародних інтеграційних схемах керівну роль, ініціативу та прерогативу мають національні уряди, якими вони і залишаються, а створення громізкої системи наднаціональних структур та нурядових організацій лише негативно відобразиться на розвитку промисловості країн Європи.

Основою теорії Дональда Пучала лежали тези про те, що інтеграцію необхідно розуміти, як процес спільної експлуатації урядів, які намагаються мобілізувати та накопичувати ресурси сусідніх держав в інтересах зміцнення власної влади. Такий розрахунок підкреслює корисливість інтересів національних урядів та показує, що інтеграція не може відбуватись за межами національних держав. Загалом європейська промислова інтеграція приречена, оскільки в будь-який момент інтереси однієї з країн можуть бути підірвані. Тому євроінтеграцію розглядали як набір процесів, продуктів і підтримки узгодженої системи на міжнародному рівні. Промислова інтеграція являє собою міжнародну систему, суб'єкти якої вважають за можливе послідовну гармонію своїх інтересів, пошуку компромісів між ними та отримання взаємної вигоди від взаємодії. Згідно теорії системи погодження, кожен з учасників інтеграційного об'єднання залишається на-

¹⁹ D. J. Puchala, 'Of Blind Men, Elephants and International Integration', *Journal of Common Market Studies*, 10, no. 3, 1972, p. 271.

півавтономним і всі вони взаємозалежні і взаємодіють для досягнення консенсусу, який дає взаємні винагороди. Утворюється складна система плюралізму відносин між суверенними державами та окремими народами, що характеризується високим рівнем інституціоналізації і різними організаційними мережами, де міжнародну взаємодію в основному спрямовують через бюрократичні, а не дипломатичні засоби. Суб'єкти, що працюють у системах узгодження підходу до структурних, поведінкових та процедурних умов міжнародної інтеграції, звільнені від нормативних аналітичних, гіпотетичних та ідеологічних трактувань інтегративних явищ. Таким чином, це прагматичний підхід, спрямований на виявлення основних структурних відносин між високим ступенем взаємозалежності підрозділів. Саме цей аспект режиму системи узгоджень несе основну відповідальність за ліквідацію конкурентної боротьби за владу між учасниками і переважання позитивного результату у багатосторонніх переговорах.

У підході до міжнародного процесу інтеграції Пучала намагався почати все спочатку шляхом вивчення можливостей формування консенсусу, прагматичної політики, узаконеного компромісу, взаємної реакції і кооперативної поведінки. Його аналіз залишається цінним внеском у галузі теоретизування європейської промислової інтеграції, що викликає серйозні питання щодо властивостей співтовариства, а також взаємозв'язку між формою міжнародного співробітництва та способом взаємозалежні суб'єктів проведення прагматичної політики консенсусу, як прийнятної альтернативи регіонального націоналізму, міжнародного функціоналізму і федералізму.

Теорія динамізму європейської промислової політики

Лаффан та деякі його прихильники вважали, що євроінтеграційне промислове об'єднання необхідно розглядати як надтериторіальну конституційну систему, що базується на динамічних політичних процесах та гарантує громадянам додаткові права та підходи до полі-

тичного життя²⁰. Згідно цієї теорії, політична ієрархія і управління замінюються сегментованою розробкою політики в численних галузях, характерною для договірною уряду. Така форма розуміючого колективного управління в Європі також підтримує погляди, що створення поглиблення промислової інтеграції дасть поштовх для росту «призматичної політичної системи»²¹, в якій «проблиски активності і влади розкидані чи сфокусовані більш чи менш ефективно через інститути і соціальні сили»²². Таким чином, вважається, що динаміка розвитку промислової політики країн Європи призводить до створення загальноєвропейського суспільного устрою, тому промисловою інтеграцію розглядають як створення великомасштабної системи спільного управління без формальних законних чи конституційних атрибутів компетенцій, закріплених в класичній державній структурі; тобто поліцентричний регіональний порядок, що складається з тісно взаємозалежних «суспільних устроїв», що функціонують всередині комплексного політичного середовища. Теорія інтеграції може потім стати частиною ширшої інтелектуальної еволюції, що б об'єднувала конституційні елементи та загальні менеджерські принципи.

Динамізм європейських політик трансформує національні системи у Європейський транснаціональний державний устрій. Згідно цієї теорії, прийняття кожного загальноєвропейського договору обумовлює його перегляд та удосконалення в майбутньому через слабку прогнозованість реального результату конвергенції промислових політик країн-членів євроінтеграційного угруповання. На думку Шміттера, динамізм європейських політик обумовлює формування ЄС з варіативністю державних устроїв з різним рівнем агрегованості, дії яких пересікаються, накладаються, або суперечать один одному на великих кількостях окремих територій²³. Таким чином, як пише Форсіс, хоча Союз не є федеральною державою, «це не заважає йому бути феде-

²⁰ B. Laffan et al., *Europe's Experimental Union: Rethinking Integration*, London and New York: Routledge, 1999, p. 74.

²¹ B. Laffan et al., *Europe's Experimental Union: Rethinking Integration*, London and New York: Routledge, 1999, p. 98.

²² B. Laffan et al., *Europe's Experimental Union: Rethinking Integration*, London and New York: Routledge, 1999, p. 96.

²³ P.C.Schmitter, «Federalism and the Euro-polity», *Journal of Democracy*, 11, no. 1, 2000, p. 45.

ральним союзом, що є поєднанням держав для формування об'єднаної одиниці з явними кордонами з навколишнім світом, до того ж, отримавши дві співіснуючі структури держави»²⁴.

Ця теорія у більшості випадків була породжена суперечністю Маастрихського договору та випереджальним державницьким шляхом промислової інтеграції.

У цілому, кінцевий продукт Маастрихського процесу показав, що без істотного консенсусу на найвищому політичному рівні, не може бути життєздатним Договір про реформи. Це узгоджується з тим, що більшість учених європейської інтеграції визначили, що значущість вищезазначеного свідчення зводиться до того, що здатність регулювати виклики встановленого нововведення з потребою в експлуатаційній безперервності для досягнення взаємної, але стійкої форми управління потребує постійних доробок та обумовлює промислову інтеграцію.

Інтергаверменталізм

Відновлення державно-центриських підходів відбулось внаслідок потужної критики А. Моравчика на відродження нефункціонального теоретизування. Він висунув тези про те, що спільний європейський народногосподарський комплекс являє собою результат привілейованої конвергенції навколо неолібералістично налаштованої єдиної програми ринку між Великою Британією, Францією, і Західною Німеччиною²⁵. У випадку державної першості Моравчик кілька років розвивав ліберальний підхід інтергаверменталізму, який, у порівнянні з його більш раннім аналізом, приписував більш високу цінність міжнародним установам, як помічникам позитивного управління. Цей підхід розширив спектр академічних дебатів про розвиток системи Співтовариства, її внутрішніх заходів ухвалення рішень і більш кардинально пояснював відносини між внутрішньою політикою (і інтересами) і міжнародним

²⁴ Forsyth, «Political Theory of Federalism», p. 40.

²⁵ Rosamond, Theories of European Integration, p. 143.

співробітництвом²⁶. Ліберальний інтергаверменталізм пояснює, з одного боку, взаємодію між державами та міжнародними організаціями і, з іншого, відносини між національним привілейованим формуванням, коаліційною поведінкою і міждержавною торгівлею.

Ефективно розрізняє цей підхід від більш ранніх концепцій державного централізму стосовно об'єднання Європи те, що він збільшує діапазон інтелектуальних можливостей виходу за межі «теоретизування промислової інтеграції», поєднуючи три важливих підпункти загальної теорії міжнародних відносин: аналіз режиму, теорія переговорів та інтергаверменталізм. Більш широке теоретичне занепокоєння в перспективі обертається навколо розвитку випадкових угод між ліберальною інтерпретацією того, як формується національна перевага (який зв'язок з неоліберальною міжнародною теорією, яка пов'язує зовнішні і внутрішні процеси політики), раціональність учасників, які переслідують їх інтереси на центральному рівні і між країнами Європи, де укладаються угоди в межах системи Співтовариства (що по суті становить поведінку політики режиму). Аспект розширення поняття державного централізму Моравчіком — це те, що він висуває ряд причинних зв'язків між внутрішніми політичними замовленнями і економічним порядком денним складових держав та способами колективного прийняття рішення і формування коаліції в міжурядовій Європейській Раді.

А. Моравчік стверджує, що установи Співтовариства посилюють владу національних урядів у двох важливих напрямках: збільшуючи «ефективність торгівлі між країнами — членами промислового інтеграційного процесу» та підсилуючи «автономію національних політичних лідерів соціальних груп в межах держави»²⁷. Державні керівники, за теорією — проміжна ланка між внутрішніми інтересами і діями Співтовариства: результати інтеграції визначені безпосередньо відносною ринковою владою національних урядів — у цій гіпотезі великі країни виявляють більший вплив на

²⁶ A. Moravcsik, «Preferences and Power in the European Community: A Liberal Intergovernmentalism Approach», *Journal of Common Market Studies*, 31, no. 4, 1993, pp. 473–524.

²⁷ A. Moravcsik, «Preferences and Power in the European Community: A Liberal Intergovernmentalism Approach», *Journal of Common Market Studies*, 31, no.4, 1993, pp. 473–524.

створення правил і результати політики і розподіляють переваги між собою.

Використовуючи аналогію дворівневого управління – державні керівники залучені в побудову коаліції з внутрішніми групами на національній арені і в (стратегічну) торгівлю з іншими державами на міжнародному рівні – Моравчік встановлює зв'язок між внутрішньою та регіональною політикою. За словами Моравчіка, «розуміння внутрішньої політики – попередня умова, а не додаток, для аналізу стратегічної взаємодії між державами»²⁸. Суть тези Моравчіка знаходиться в припущенні, що режим Співтовариства розвинувся через низку міжурядових угод, кожна з яких встановила порядок денний протягом минулого періоду консолідації. Установи співтовариства порівнюються з дуже реактивними агентами, що працюють у межах «пасивної структури» і відповідають інтересам держав, які, у свою чергу, делегують повноваження наднаціональній владі у відповідь на зростання тиску, виробляють регіональну та міжнародну взаємозалежність, тим самим збільшуючи їх відповідну автономію щодо внутрішніх груп у певних областях дії політики.

«Новий інтергаверменталізм» Моравчіка критикується і заперечується наднаціональними установами (особливо в ЄС), оскільки міжнародні учасники процесу відіграють вирішальну роль у динамізації інтегрального зростання (в області функціонального розширення), вчиненні впливу на політичну поведінку держав (через врегулювання норм, правил створення і поставчання регулюючого законодавства) і визначенні інтегральних результатів. Інша важлива лінія критики мало припущення Моравчіка про державну раціональність і її тенденцію зменшувати вплив фактичних правил та рішень на встановлення переваг.

Згідно Моравчіка, скорочення вагомості Співтовариства (як вирішальної галузі інформації та переговорів), його високо інституціалізована та інноваційна координаційна політика стосовно навколишнього середовища, шлях, яким процес встановленої делегації або об'єднання державного суверенітету має місце на вищому рівні – тобто в Європейській Раді, головним

²⁸ R.D.Putnam, «Diplomacy and Domestic Politics: The Logic of Two-level Games», *International Organization*, 42, no. 3, 1988, pp. 427–460.

чином через принцип більшості — є важливим чинником ведення переговорів. Успішний міжурядовий режим розроблений, щоб керувати економічною взаємозалежністю через договірну координацію політик. У загальних речах, ліберальний інтергаверменталізм, у більш ранньому критичному аналізі Гоффмана формує теорію процесу інтеграції та представляє спробу з'єднати проміжок між початковим теоретизуванням неофункціоналізму і «незалежним» теоретизуванням, пропонуючи державно-центриський порядок дослідження, який підкреслює першість міжурядової торгівлі в визначенні темпу і глибини об'єднання Європи.

Теорія багаторівневого управління

На абсолютному контрасті по відношенню до вищезгаданого — підхід багаторівневого управління, який стосується конфігурації влади в державі на різних рівнях управління. Хоча термін «управління» критикувався за його невизначеність, при аналізі багато вчених вбачали у ньому специфічну цінність у дослідженні правил Євросоюзу. Оскільки ця теорія була важливою по відношенню до центрального і по відношенню до регіонального процесу, Г. Маркс і Бланк висунули альтернативний підхід, зосереджуючись на тому, що створить держава в процесі інтеграції. Загальна оцінка — те, що промислова інтеграція призводить до ситуації, де влада і вироблення тактики розділені багаторівневістю уряду, і де національні уряди втратили частину своїх повноважень стосовно контролю над людьми (з точки зору ресурсу розвитку промислового комплексу) на їх відповідних територіях.

Відповідно, місце політичного контролю змінилося відтоді, як головуючі держави-члени перестали монополізувати ухвалення компетентних рішень, у той час як державний суверенітет став все більш розрідженим у регіональній політиці, не лише шляхом прийняття колективних рішень в Європейській Раді, але й шляхом підвищення рівня самостійності та незалежного впливу, яким почали користуватися наднаціональні інститути.

Згідно теорії багаторівневою існують значні розмежування на індивідуальний та колективний (державний) контроль виконавчої влади серед все більш плюралістичного контексту європейської політичної формації. Такі розмежування пов'язані, зокрема, зі збільшенням мажоритаризму (або альтернативних процедур голосування) в Європейській Раді та поверненням його принципів (вже колись домінуючих) – аргумент тут полягає у тому, що правління більшості знижує витрати на співпрацю, що усуває небезпеку неприйняття рішень, недовіри, що характеризує стан центральних керівників; інформаційну асиметрію між національними та наднаціональними органами; ненавмисні наслідки інституціональних змін, нові конкурентоспроможні важелі, що генеровані ліберальними демократичними державами; роль групових інтересів організацій та транснаціональних суб'єктів у політичному процесі ЄС; посилення взаємозв'язку різних політичних арен (з наднаціональними суб'єктами, що не включені до числа національних); підвищення складності та спеціалізації колективно-громадської політики (що вимагає детального регулювання), введення і розширення сфери парламентських спільних рішень (на сьогодні Європейська Рада стає частиною складної міжінституційної системи); порядок денний встановлення ролі Комісії, разом з його основним інформаційним потенціалом, суб'єктивне тлумачення законодавства та адміністративних положень, здійснення політики впливу; політична динаміка правової активності Європейського суду; внутрішні складові політичної конкуренції, підвищення субнаціональної мобільності і національних конституційних обмежень в офіційному тлумаченні.

З цієї точки зору європейська політика характеризується взаємною залежністю, додатковими функціями і дублюваннями компетенцій²⁹. Наднаціональні органи мають незалежний вплив на генерування та формування політичних результатів. Хоча це й не стверджено, що наднаціональні інститути в кінцевому рахунку замінять керівництва держав-членів, або, що національні арени управління будуть заміщені процесом «мобілізації тра-

²⁹ Marks et al., «European Integration from the 1980s», p. 372.

національних інтересів», Хуг робить наголос на тому, що багаторівневе управління складається з багатопланової промислової політики, де немає центру накопичення авторитету, але відбувається зміна комбінацій наднаціональних, національних і субнаціональних урядів, що беруть участь у співпраці³⁰. Ця точка зору узгоджується з класифікацією Уоллеса, що розглядав процес європейської політики як «постсуверенний» на тій підставі, що цей процес виходить за державні кордони, глибоко проникаючи в раніше суто внутрішні аспекти національної промислової політики та адміністрації³¹.

Таким чином, Європейський Союз задуманий як багаторівнева система управління, що складається з блокованих арен політичного суперництва, де прямі зв'язки встановлюються між суб'єктами різних політичних просторів та галузей промислової політики, де політичний контроль змішується (що часто призводить до прийняття політичних рішень «другого сорту»), а держави більше не виступають ексклюзивним зв'язком між внутрішньою промисловою політикою та міжнародними відносинами (або міжнародними переговорами)³². Отже, важливою відмінністю між міжурядовим лібералізмом і багаторівневим управлінням є те, що в першому випадку діяльність національних інтересів моделюється в рамках дворівневої гри (коли внутрішні суб'єкти впливають на політику ЄС шляхом непрямого тиску на його уряд з метою змушення обговорювати свої інтереси на арені, де домінують держави), а в другому випадку, багаторівневе управління визнає і намагається пояснити мобілізацію внутрішніх суб'єктів безпосередньо на європейській арені зведенням загальних багаторівневих політичних мереж. Інша важлива різниця між ними полягає у тому, що з управлінської точки зору, роль держави змінилася з авторитетного розподілу і регулювання промислового розвитку зверху до ролі партнера та посередника, або просто до сфери

³⁰ L. Hooge, «Subnational Mobilisation in the European Union», in J. Hayward (ed.), *The Crisis of Representation in Europe*, London: Frank Cass, 1995, p. 176.

³¹ W. Wallace, «Collective Governance», in H. Wallace and W. Wallace (eds), *Policy-making in the European Union*, 4th edn, Oxford: Oxford University Press, 2000, p. 532.

³² Marks et al., «European Integration from the 1980s», p. 372.

діяльності, тим самим, заохочуючи створення мереж³³, у той час, як міжурядові переговори не є постійною або незмінною особливістю, яка переважає над політикою.

Теоретики багаторівневого управління просувають поняття Європи регіонів, посиляючись на попит з боку регіональних органів влади за вплив саме навколо, а не замість державних керівників³⁴. Замість того, щоб регіони конкурували з центральними політичними керівниками для отримання контролю над територіальними агрегуваннями інтересів, з метою позиціювання в оспорюваній ієрархії, суборгани влади стають додатковими, неієрархічними каналами для субнаціональної мобілізації, що не підриває, а лише доповнює загальну роль держав-членів.

Г. Маркс та інші нагадують нам, що основним стимулом мобілізування своїх сил на великих рівнях агрегування, а отже й представлення їх претензій безпосередньо до національних інститутів управління, для місцевої влади є те, що на вітчизняній політичній арені вони можуть переважати над національною більшістю, а у транснаціональних масштабах вони являють собою одну з багатьох конкуруючих субнаціональних груп, жодна з яких не є домінуючою (хоча багато чого залежить від наявних ресурсів у регіонах)³⁵.

Політика мереж

На політичному рівні, підхід, розроблений Петерсоном у середині 1990-х рр. тягне за собою серйозні методологічні наслідки для вивчення процесу європейської політики. Петерсон стверджує, що цей підхід відноситься до «теорії середньої дальності», що заснована на тристоронньому рівні аналізу: суперсистемному, системному і на мезорівні³⁶.

Кожен рівень найкраще пояснюється шляхом використання різних теоретичних точок зору: суперсистемний рівень, який в основному концентрується на умовах змін до більш широких політичних та економічних

³³ Kohler-Koch, «Competencies, Cracks and Conflicts», p. 63.

³⁴ Hooghe, «Substantial Mobilisation», p. 178.

³⁵ Marks et al., «European Integration from the 1980s», p. 372.

³⁶ Taylor, «Interdependence and Autonomy», p. 372.

умов, у тому числі, реформи договорів та конвенцій серед багатьох інших випадків міждержавних переговорів у промисловій сфері, та в якому аналізується логіка макротеоретичних методик, наприклад отриманих у результаті міжурядового та неофункціонального аналізу. Іншою теоретичною точкою зору є системний рівень, який привертає увагу до інституційних змін у промисловій та супутних політиках Співтовариства, його можна найкраще зрозуміти, використовуючи концептуальні та аналітичні засади нової теорії інституціональності. Останнім є мезорівень, вирішальна мініливість якого приймає форму ресурсної залежності, із посиланням на аналіз політичних мереж, цей рівень звертає особливу увагу на неофіційний, день за днем все більш оперативний характер політики взаємодії між суб'єктами блоку, що представляють різні організації.

Такі мережі можуть сприяти й обміну інформацією та ресурсами між залученими сторонами шляхом сприяння примиренню, погодженню або компромісу між різними суб'єктами, що були зацікавлені в результатах тієї чи іншої політики в певному промисловому секторі. Хоча висунута модель аналізу політики мереж була піддана серйозній критиці через недооцінювання важливості формальної інституційної політики на рівні Євросоюзу, вона звернена до емпіричності шляхом вимірювання фактичного впливу на політику мереж прийняття рішень у ЄС. Це можна сказати про модель Річардсона що, заснована на ролі та впливі епістеміологічних і політичних кіл на регіональному рівні³⁷.

Ця модель займає центральне місце в працях по управлінню у зв'язку з запропонуванням теорії повсякденної промислової політики. Одним з головних принципів державно орієнтованого мислення є те, що багаторівневе управління має щонайменше два важливих значення по відношенню до національного суверенітету. По-перше, існує поняття єдиного, хоча й плюралістично і асиметрично структурованого (вертикально і горизонтально) регіонального державного устрою, в якому суверенітет розсіюється (навіть фрагментова-

³⁷ J. Richardson, «Policy-making in the EU: Interests, Ideas and Garbage Cans of Primeval Soup», in J. Richardson (ed.), *European Union: Power and Policy-making*, London and New York: Routledge, 1996.

ний) між конкуруючими політичними силами, що взаємодіють з центральними установами, оминаючи свої національні уряди. З системної точки зору, Європейський державний устрій перевершує традиційні зв'язки між промислово розвиненими територіями і стає новим місцем для вирішення конфліктів, формування територіальних промислових інтересів і подання вимог, що впливають з «менш» різноманітних, але політично організованих підрозділів.

Роль і характер компонентів націй-держав у цьому зображенні європейського державного устрою можуть бути пов'язані, з поняттям «проникненої політичної системи», концептуальної схеми, що була розроблена Розенау в середині 1960-х років. У рамках такої системи, суб'єкти, які формально не є частиною внутрішнього суспільства – у даному випадку, національної політичної арени – беруть участь завдяки спільним діям у розподілі цінностей та мобілізації системної підтримки³⁸. Результатом політичної організації є сукупність субнаціональних, національних і наднаціональних елементів, що здатні проектувати внутрішні функції на високі рівні.

Ця точка зору, яка в багатьох аспектах веде до постмодерністського наближення до політичної реальності, підкреслює межі державного суверенітету в передових процесах об'єднання і проникнення національних соціальних і політичних умов промислового розвитку.

Теорія державоцентризму

Для державоцентристів домінуючою моделлю регіональної промислової політики є та, за якої держави є головними агентами європейського управління індустріальним розвитком, колективного прийняття рішень та регіонального конституційного будівництва. Це відображається в якості державного керівництва, щоб сформувати і впливати на результати інтеграції промислових комплексів країн-членів угруповання. Державна

³⁸ J.N.Rosenau, «Pre-theories and Theories of Foreign Policy», in R.B. Farrell (ed.), *Approaches to comparative and International Politics*, Evanston, IL: Northwestern University Press 1966, pp. 65; quoted in C.Pentland *International Theory and European Integration*, London: Faber and Faber, 1973, p. 222.

влада захищається і зміцнюється шляхом координації промислової політики в рамках системи управління на основі об'єднання окремих суверенітетів для конкретних цілей (особливо в місцях, де існує сильна функціональна причина для колективних політичних дій). Було б, однак, неправильно ототожнювати ліберальну міждержавність Моравчика та тези Мілворда про порятуюнок європейської нації-держави (там, де інтеграція має важливе значення для виживання держави і збереження її виконавчого потенціалу на національному рівні), внутрішньої політичної моделі Балмера (з акцентом на взаємодію національних уподобань та взаємовідносин між внутрішнім стилем управління та промислової політики ЄС)³⁹, тези Весселя про злиття (визначаючи центральним урядову еліту у визначенні інтеграційних результатів)⁴⁰, рішення Шкрафта – гіпотезу пастки (в тому, що спільні рішення призводять до неоптимальних політичних наслідків)⁴¹, аналогію кооперативного федералізму Кіршнера з європейською міждержавністю⁴² і зміненої міждержавності Тейлора у формі консоціалізму, зі звичайними реаліями зображення міжнародної політики, в яких держави жорстко обстрілюються, одиниці полірують до досконалості, стали причиною лише їхньої внутрішньої динаміки, і вони приречені на існування у вічному зіткненні⁴³. Навпаки, державоцентрична наука сприймає суверенітет, як невід'ємну частину логіки самої державності: вона надає нормативний зміст суверенітету, що відрізняє її від практики інституціоналізованого загального правила (наприклад, у встановленні колективних норм і правил спільного рішення). Пізніше, стверджуючись, як результат від підвищення рівня комплексної (в основному економічної) взаємозалежності, в задоволенні потреб у внутрішньому соціальному та політичному житті держави, пошук стає більш ефективним і

³⁹ R. Harrison, «Neo-functionalism», in Groom and Taylor (eds), *Frameworks for International Co-operation*, p. 5.

⁴⁰ W. Wessels, «An Ever Closer Fusion? A Dynamic Macropolitical View on Integration Processes», *Journal of Common Market Studies*, 35, no.2, 1997, pp. 267–99.

⁴¹ F. W. Scharpf, «The Joint-decision Trap: Lessons from German Federalism and European Integration», *Public Administration*, 66, no.3, 1988, pp. 239–78.

⁴² Haas, *Beyond the Nation-State*, p. 35; quoted in Taylor's «Concept Community», p. 87.

⁴³ Joffe, «Re-thinking the Nation-state», p. 123.

економічним засобом скорочення в організації, структуруванні і виконанні колективних політичних програм, що, тим не менше, має вирішальне значення для політичної життєздатності складових частин держави.

Варто зазначити, однак, що державоцентричні перспективи і підхід багаторівневого управління об'єднує те, що Союз не дотримується концептуальної точки зору, та знаходиться між звичайною міжнародною організацією, будучи системою держав, та наднаціональною політичною спільнотою, як єдине федеральне утворення. Замість цього, вчені частіше не висловлювали чіткої думки з приводу політичної фізіології більшої економічної одиниці: для державоцентристів, регіональні системи складаються з суверенних державних компонентів промислових політик. Як зазначив Сміт, ЄС є безпечною формою плюралізму, фактичного перенесення державної влади в обмін на збереження своїх привілеїв⁴⁴. Для багатьох теоретиків управління, Європейський Союз представляє трансцендентність Вестфальської системи національних держав, складових державного устрою, структури управління за рахунок розширення його політичного простору, громадянських форумів та суспільного життя всередині і за межами традиційної держави. Таким чином, він кидає виклик авторитету суверенної державності та передбачуваності дій центральних державних посадових осіб Євросоюзу.

Концепція державного центризму частково запозичила від Кокса ствердження, що державна влада перестане бути єдиним фактором, що пояснює і стає частиною того, що повинно бути пояснено. У будь-якому випадку, незалежно від конкретних інтелектуальних переваг і орієнтацій, які можуть виникнути в теорії інтеграційного розвитку промисловості Євросоюзу, це аналітичний шлях для перевірки сильних сторін (і обмежень) нового типу міждисциплінарного синтезу, дозволяючи при цьому більш високий рівень теоретичної рефлексивності або метатеоретичного дослідження; саме мистецтво навігації по апріорі, основні, або вихідні припущення — також відомо як перший принцип — що впроваджені на відміну теоретично проінформованих та емпірично обґрунтованих

⁴⁴ M. Smith, «The European Union and a Changing Europe: Establishing the Boundaries of Order», *Journal of Common Market Studies*, 34, no. 1, 1996, p. 9.

маршрутів виведення розуміння сучасної соціальної, політичної та економічної реальності.

Неоінституціоналізм

Хоча модерністи в політичній та економічній науці відхилили те, що було названо інституційним підходом і вступили в поведінкову революцію проведення систематичних досліджень політичного аспекту промислового розвитку, при вивченні європейської інтеграції особливо важлива роль закріпилась за інституціональним забезпеченням промислових політик. У процесі прискорення євроінтеграційних темпів динамізувався процес створення нових органів, стратегій, концепцій, політик та міжраїнових угод. По-перше, наднаціональні інститути впливають на поведінку національної правлячої еліти у сфері регулювання промислового розвитку і внутрішню політику суб'єктів, що в той же час стає важливим майданом для врегулювання конфліктів. По-друге, Європейський Союз пропонує найсучаснішу й добре розвинену форму регіональної інституціоналізації.

Дослідження Армстронга і Бальмера в управлінні єдиного європейського ринку, думка Пірсона про відносини між інституційним дизайном та непередбачуваними наслідками, дослідження Поллака сильних і слабких сторін інституційного підходу, а також аналіз Вінкота судової політики ЄС, – все це сприяло появі міждисциплінарних напрямків вивчення європейського управління промисловими процесами та його функціонально-структурного режиму.

З іншої сторони, новий інституціоналізм піднімає складні, якщо не всеохоплюючі, науково-дослідні питання про інституційну динаміку макropolітичного та промислового потенціалу; наслідки інституційних реформ, вплив установчих норм з питань промислової політики і структурної перебудови, а також способи і засоби застосування структури взаємодії між різними суб'єктами, формами їх вибору і впливу на їх поведінку, відносини між інституційною тривалістю і змінами; взаємодії між інституційними постановами і перетвореннями; внутрішня і зовнішня важливість установ і т. д.

Новий інституціоналізм, у пошуках інституційних наслідків, повинен постійно враховувати проблему помилкових кореляцій, а також труднощі у визначенні причин та наслідків. Все, що ми можемо досягти, є імовірність зв'язків між установами, з одного боку, і проміжні та кінцеві результати, з іншого боку, де ніхто не може переходити до яких-небудь висновків про причинність. По-перше, інші чинники (не беручи до уваги інститути) можуть суттєво впливати на промислову інтеграцію. Промислова політика, проміжні та кінцеві результати, як правило, залежать від партійних уподобань, культури і соціальних сил. По-друге, результати можуть вплинути на установи, що означатиме, що ми зіткнулися з важливою проблемою причинної інтерпретації, коли два об'єкти знаходяться у постійному взаємозв'язку, і це одночасно є і причиною, і наслідком.

Що стосується формування Європейської промислової політики з інституціональної точки зору, то будівництво європейських інститутів управління є надзвичайно складним процесом. Деякі бачення мали місце десятки років тому, але навіть сучасна структура потребує кілька поколінь для побудови. Існувало безліч політиків і промисловців, плани були частково виконані, спроектовані, але відхилені. Виникли конфлікти із-за мультикультурних, національних, фінансово-економічних та інших інтересів. Причинами стали нестабільні економічні та політичні умови і зміна культурних норм, у тому числі внутрішні конфлікти. Ці фактори вплинули як на мотивацію, так і на здатність розвивати загальноєвропейські інституції для проведення спільної промислової політики. Тим не менш, модифікований цей проект сам по собі був динамічним, що стимулювало як економічний розвиток, так і саме призначення наднаціональних інституцій та розподілення функцій.

Компаративізм

Поворот компаративізму у вивченнях ЄС відобразив висновок свідомих зусиль учених підтвердити важливість порівняльного теоретизування, використовуючи логіку і метод порівняльного політичного аналізу до межі, яка залишається сильно залежною від теорії мі-

жнародних економічних відносин. Загалом, їх дослідження можна віднести до компаративного федералізму. У цьому контексті аналітики – компаративісти чітко наголошують, яким би унікальним не був Євросоюз у якості багаторівневої політичної системи (кон)федеративного спрямування, вивчення промислової та політичної інтеграції в сучасній Європі не потрібно залишати за межами ширших питань плюралістичної політичної та економічної наук, які відповідають принципу міждисциплінарності.

Сутність компаративізму полягає в постійному порівнянні та пошуку ідентичності з іншими моделями управління, навіть державними. Це питання також пов'язане з ідеєю «контрольованого плюралізму», в якому ще більше підкреслюється характер домінуючої еліти у європейській консолідації у двох важливих моментах: по-перше, уряди держав-членів зберігають політичний ексклюзивний контроль над процесом реформування законодавства центральних механізмів, і, по-друге, вони схильні до прийняття таких принципів роботи, як спільне узгодження, особливо в конфліктних сферах.

Висновки

Функціоналізм Мітрени, оновлена його версія, яка пізніше отримала назву нефункціоналізм Хааса та багато різних федералістських підходів до вивчення процесу інтеграції промисловостей країн-членів Європейського Союзу, починаючи від моделі «подвійного федералізму» США до «кооперативного федералізму» німецької політичної системи, не можуть збалансувати два напрями промислової політики країн-членів ЄС: збереження високого рівня автономії регіонів у промисловій політиці та поглиблення інтеграції з делегуванням все більше функцій до спільних наднаціональних інституцій й існуванням спільного уряду, функції якого покладені на Європейську Комісію. Загалом, учені розходяться в позиції щодо збереження реального впливу на промислову політику національних урядів (що ставить під питання ідеї Вестфальської системи). Переважна більшість теорій європейської промислової інтеграції базуються на протиставленні оновлених факторів, таких як: суверенність та інтеграція, влада та

управління, політики та політична система, єдність та диверсифікація, автономія та незалежність, менеджмент та контроль.

Загалом, крім вищеописаних концепцій існує безліч підходів до пояснення сутності, напряму, механізму, причин виникнення та мети європейської промислової інтеграції. Особливу увагу заслуговують концепції «пристосування» в ЄС: різношвидкісна (країни мають спільний шлях інтеграції, але рухаються з різною швидкістю); Європа а ля карте (європейські країни можуть обирати щось з переліку існуючих у ЄС програм, які їм більше імпонують); концентричних кіл (країни знаходяться на різних колах євроінтеграції); ядро чи піонерні групи (країни, які найбільш здатні до досягнення їх цілей, залучаються у більш змістовні інтеграційні проекти); близька кооперація (термін для визначення «гнучкої» інтеграції за Амстердамським договором. Країни обираються для участі у проектах по суворим умовам); зростаюча кооперація (умови для кооперації дещо полегшуються, за Ніцьким договором)⁴⁵. Слід зазначити, що жодна з вищеперахованих теорій не може в повній мірі пояснити причинно-наслідковість промислової інтеграції, тому для глибшого осмислення сутності процесів, що відбуваються в Європейському Союзі, необхідний комплексний підхід з урахуванням більшості концепцій.

Якщо розглядати країни Європи з точки зору синергетики, інтеграційне угруповання являє собою певну дисипативну структуру, а незначні флуктуації у будь-якій країні-учасниці можуть обумовити ланцюгову реакцію, векторність якої часто залишається невідомою. Оскільки важливим каталізатором промислового розвитку Євросоюзу являється інтеграційна компонента, в силу багатofакторності процесу та плюралізму національних інтересів європейських країн, реальну мету європейської промислової інтеграції визначити поки що неможливо.

⁴⁵ Чужиков В.І. Теорії європейської інтеграції (сучасний аспект)// Європейський Союз та Україна: Матеріали Міжнар. наук-практ. конф. 17 черв. 2001 р. / Відп. за вип. В.І.Чужиков. – К.: КНЕУ, 2004. – С. 34–39.

Література

1. Чужиков В.І. Теорії європейської інтеграції (сучасний аспект) // Європейський Союз та Україна: Матеріали Міжнар. наук-практ. конф. 17 черв. 2001 р. / Відп. за вип. В.І. Чужиков. – К.: КНЕУ, 2004. – С. 34–39.
2. M. Beloff 'False Analogies from Federal Example of United States', The Times, 4 May 1950. Cf. R. MacFarquhar, 'The Community, the Nation-state and Regions', in B. Burrows et al. (eds), *Federal Solutions to European Issues*, London: Macmillan, 1978, pp. 17–24.
3. R.W. Cox, «Social Forces, States and World Orders: Beyond International Relations Theory», *Millennium*, 10, no. 2, 1981, p. 128; P. Willets, *Transactions, Networks and Systems*, in A.J.R. Groom and P. Taylor (eds), *Frameworks for International Co-operation*, London: Printed, 1990, p. 202.
4. K. W. Deutsch, *Nationalism and Social Communication: An Inquiry into the Foundations of Nationality*, 2nd edn, Cambridge, MA: MIT Press, 1967, p. 174.
5. Forsyth, «Political Theory of Federalism», p. 40.
6. Haas, *Beyond the Nation-State*, p. 35; quoted in Taylor^ 'Concept Community', p. 87.
7. R. Harrison, «Neo-functionalism», in Groom and Taylor (eds), *Frameworks for International Co-operation*, p. 5.
8. L. Hooge, «Subnational Mobilisation in the European Union», in J. Hayward (ed.), *The Crisis of Representation in Europe*, London: Frank Cass, 1995, p. 176.
9. Joffe, «Re-thinking the Nation-state», p. 123.
10. R.O. Keohane, «Neoliberal Institutionatism: A perspective on World Politics», in R.O. Keohane (ed.) *International Institutions and State Power: Essays in International Relations Theory*, Boulder, CO: Westview Press, 1989, p. 4.
11. E. Kirchner, *Decision Making in The European Community: The Council Presidency and European Integration*, Manchester: Manchester University Press, 1992, pp. 91–116.
12. Kohler-Koch, «Competencies, Cracks and Conflicts», p. 63.
13. B. Laffan et al., *Europe's Experimental Union: Rethinking Integration*, London and New York: Routledge, 1999, p. 74.
14. Lindberg, *Political Dynamics*, p. vii.
15. Lister, *European Union*, p. 35.
16. Marks et al., «European Integration from the 1980s», p. 372.

17. *D. Mitrany*, *A Working Peace System*, Chicago: Quadrangle, 1966, p. 68.
18. *A.S. Milward*, «The European Rescue of the Nation State», London: Routledge, 1992.
19. *A. Moravcsik*, «Negotiating the Single Act», in Keohane and Hoffman (eds), *The New European Community*, pp. 41–84.
20. *A. Moravcsik*, «Preferences and Power in the European Community: A Liberal Intergovernmentalism Approach», *Journal of Common Market Studies*, 31, no.4, 1993, pp. 473–524.
21. *C. Pentland*, *International Theory and European Integration*, London: Faber and Faber, 1973, p.70.
22. *J. Peterson*, «Decision-making in the European Union: Towards a Framework of Analysis», *Journal of European Public Policy*, 2, no. 1, 1995, pp. 69–93.
23. *D. J. Puchala*, 'Of Blind Men, Elephants and International Integration', *Journal of Common Market Studies*, 10, no.3, 1972, p. 271.
24. *R.D. Putnam*, «Diplomacy and Domestic Politics: The Logic of Two-level Games», *International Organization*, 42, no.3, 1988, pp. 427–60.
25. *J. Richardson*, «Policy-making in the EU: Interests, Ideas and Garbage Cans of Primeval Soup», in J. Richardson (ed.), *European Union: Power and Policy-making*, London and New York: Routledge, 1996.
26. *Rosamond*, *Theories of European Integration*, p. 143.
27. *J.N. Rosenau*, «Pre-theories and Theories of Foreign Policy», in R.B. Farell (ed.), *Approaches to comparative and International Politics*, Evanston, IL: Northwestern University Press 1966, pp. 65; quoted in C. Pentland *International Theory and European Integration*, London: Faber and Faber, 1973, p. 222.
28. *F.W. Scharpf*, «The Joint-decision Trap: Lessons from German Federalism and European Integration», *Public Administration*, 66, no.3, 1988, pp.239–278.
29. *P.C. Schmitter*, «Federalism and the Euro-polity», *Journal of Democracy*, 11, no.1, 2000, p. 4.
30. *M. Smith*, «The European Union and a Changing Europe: Establishing the Boundaries of Order», *Journal of Common Market Studies*, 34, no.1, 1996, p. 9.
31. *A. Spinelli*, 'European Union and Resistance', *Government and Opposition*, April-July 1967, pp. 321–329, quoted in G. Ionescu, *The New Politics of European Integration*, London: Macmillan, 1972, p. 2.
32. *Taylor*, «Interdependence and Autonomy», p. 372.
33. *Taylor*, *Limits of European Integration*, p. 7.

34. *W. Wallace*, «Collective Governance», in *H. Wallace and W. Wallace (eds)*, *Policy-making in the European Union*, 4th edn, Oxford: Oxford University Press, 2000, p. 532.

35. *W. Wessels*, «An Ever Closer Fusion? A Dynamic Macropolitical View on Integration Processes», *Journal of Common Market Studies*, 35, no.2, 1997, pp. 267–99.

Стаття надійшла до редакції 04.03.2009